

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ISSN 2219-2654

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

№1(33) 2014

Луганськ 2014

З М І С Т

Завацька Н.Є.

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ
ОСОБИСТОСІ В ПРОЦЕСІ ІЇ РЕАДАПТАЦІЇ**
.....6

Алєшичева А. В.

**ХАРАКТЕРИСТИКА КОРРЕЛЯЦИОННЫХ ВЗАИМОСВЯЗЕЙ МЕЖДУ
РАЗНОУРОВНЕВЫМИ ФАКТОРАМИ, ВЛИЯЮЩИМИ НА ПСИХИЧЕСКОЕ
ЗДОРОВЬЕ ЛИЧНОСТИ**11

Афанасенко Л. А.

**ВАЛІДИЗАЦІЯ ТА СТАНДАРТИЗАЦІЯ ОПИТУВАЛЬНИКА ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТА АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ**
.....21

Афоніна І.Ю.

**СТАТТЄВИ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ В
СТРАТЕГІЯХ
ПОВЕДІНКИ**.....

.....27

Басюк О. В.

**МОТИВАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ СПОТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ
ДЛЯ ЗДОБУТТЯ СОЦІАЛЬНОГО СХВАЛЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ
ВІЦІ**.....33

Блинова О.Є.

**РОЛЬ СТЕРЕОТИПІВ У ПОБУДОВІ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ
МАЙБУТНЬОГО
ФАХІВЦЯ**.....

40

Блискун О.О.

СИСТЕМАТИЗОВАНИЙ АНАЛІЗ ТЕОРІЙ ТА МОДЕЛЕЙ АГРЕСІЇ (ЧАСТИНА ІІ)
.....46

Борисюк А. С.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ
ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ**.....

60

Борозенцева Т.В.

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ
ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
ПРЕДСТАВНИКІВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО
БІЗНЕСУ**.....

...68

Bohanova L.V.

**SOCIO-PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF
ANXIETY SYMPTOMS OF PRESCHOOL
CHILDREN**.....74

Бохонкова Ю.О.

**ОСОБИСТІСНІ РЕСУРСИ АДАПТАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ
ЛЮДИНИ В СИТУАЦІЇ ЖИТТЄВИХ
ЗМІН**.....

.....83

Бочелюк В.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА КРИТЕРІЇВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	90
Боярин Л.В.	
АНАЛІЗ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ПРАКТИКИ ДЕЯКИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ ЩОДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ.....	97
Бриль М. М.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ ТА ФОРМУВАННЯ ІДЕАЛЬНИХ ОБРАЗІВ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	103
Васюк А. А..	
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ПРАВООХОРОНЦЯ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ СИСТЕМИ МВС.....	111
Вознюк А. В.	
ПСИХОЛОГО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ В ОСВІТНІХ ОКРУГАХ.....	116
Гарькавець Н. С.	
ПРИНЦИПИ ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВНЗ.....	123
Гарькавець С. О., Волченко Л. П.	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВПЛИВИ ТА СОЦІАЛЬНО-НОРМАТИВНА ПОВЕДІНКА ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ.....	131
Дворніченко Л. Л.	
ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ У СТРАТЕГІЯХ МОДЕРНІЗАЦІЙНОГО ПРОРИВУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	139
Додонова О. А.	
МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ МОТИВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	144
Дріга Т. Г.	
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	153
Загной Т.В.	
АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ.....	16
1	
Задорожна О. М.	
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ	

ОСВІТНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ.....	16
7	
Зозуль Т. В.. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ У ПОДРУЖНІХ ПАРАХ ІЗ СУТТЄВОЮ РІЗНИЦЕЮ У ВІЩІ.....	17
4	
Камінська О.В. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ІНТЕРНЕТ- ЗАЛЕЖНОСТІ.....	179
Карамушка Т.В. РОЛЬ КАР'ЄРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ЗДІЙСНЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ АСПІРАНТІВ.....	186
Карамушка Л. М., Шевченко А. М. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	196
Левченко А. А. ГОТОВНІСТЬ К МАТЕРИНСТВУ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН.....	206
Левченко В. В., Левченко О. О. ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ.....	213
Літвінова О. В. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В БАГАТОПОКОЛІННІЙ РОДИНІ.....	218
Лосієвська О. Г. ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ НА КУЛЬТУРУ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ.....	226
Мечетний А. Ю. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ОВОЛОДІННЯ ШАХТАРЯМИ ЕФЕКТИВНИМИ КОПІНГ-СТРАТЕГІЯМИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	234
Микитюк Н. М. ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ У МОЛОДІЖНІЙ СПІЛЬНОТІ.....	241
Михайлишин У. Б. ЕМОЦІЙНИЙ СТАН ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЧИННИК ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ДЕЛІНКВЕНТА.....	246

Мітічкіна О.О. ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	253
Молдованова А.О. РОЛЬ САМООЦІНКИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ПЕДАГОГА.....	258
Павленко Н.А. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ПЛАНУВАННЯ В УПРАВЛІННІ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ.....	26
Панов М.С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛЬНОГО СТАНУ І ЗМІСТУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІДЛІТКІВ З ВАДАМИ ЗОРУ.....	272
Пашенко С. Ю. ДІАГНОСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ І ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГА ВНЗ: ОПИТУВАЛЬНИК GLOBIDMAR.....	278
Підбуцька Н. В.. СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПРОТЯГОМ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ІНЖЕНЕРА.....	298
Piletska L. S. PSYCHOLOGICAL RESOURCES OF A PROFESSIONALLY MOBILE IDENTITY.....	307
Провоторова Н. В. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ У СУЧАСНІЙ НАУЦІ.....	313
Присяннікова Т. Ф. УМОВИ І ПРИНЦИПИ ОПТИМІЗАЦІЇ СИСТЕМИ РЕАДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	322
Пчельникова Е. И. ИССЛЕДОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТРАХА СМЕРТИ У РАБОТНИКОВ УЧРЕЖДЕНИЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ.....	328
Sidorenko A.V. FACTORS DETERMINING THE STUDENTS' READINESS FOR FAMILY LIFE.....	337
Чайкіна С. В. АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО СТРУКТУРИ САМОСВІДОМОСТІ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ.....	341

Черенщикова Д. В. ВИВЧЕННЯ СУБ'ЄКТНО-ЦІННІСНОГО АСПЕКТУ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У ВНЗ.....348
Черних Л.А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....355
Чернікова А. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕГОЦЕНТРИЗМУ В ЮНАЦЬКІЙ ДРУЖБІ.....362
Чорней М. П. ЧИННИКИ СПРИЙМАННЯ ТА РОЗПІЗНАВАННЯ УКРАЇНЦЯМИ ОБЛИЧ ПРЕДСТАВНИКІВ ВІДДАЛЕНИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП.....368
Чхаїдзе А. О. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНОЇ ЗРЛОСТІ З МОТИВАЦІЄЮ СТВОРЕННЯ ШЛЮБУ ТА ЖИТТЄВИМИ ЦІННОСТЯМИ ОСОБИСТОСТІ.....375
Shuhurova T.L. THE 'OPTIMIZING LEISURE ACTIVITY AS A PSYCHOLOGICAL FACTOR OF STUDENTS' SOCIALIZATION' TRAINING PROGRAM: ASSESSING RESULTS.....383
Горецька О.В., Краєва О.А. ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ОСОБИСТІСНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ТА ФІЗИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ НА ЕТАПІ ПЕРЕБІГУ КРИЗИ.....391
Береза А.О. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ.....399
Тоба М.В. ПСИХОСЕМАНТИЧНІ МЕТОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НОРМ В СТУДЕНТСЬКИХ ГРУПАХ.....407

УДК 331.108.37-053

Черних Л.А.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Розглянуто професійне самовизначення старших підлітків; визначено особливості розвитку старших підлітків як суб'єктів професійного самовизначення; виявлено основні складові, рівні та сутність професійного самовизначення; досліджено рівень професійного самовизначення старшокласників Луганських шкіл. Джерел – 16. Рисуноків – 5.

***Ключові слова:** професійне самовизначення, оптант, складові професійного самовизначення, суб'єкт професійного самовизначення, рівні професійного самовизначення.*

Постановка проблеми. Професійне самовизначення – один з важливих кроків для людини у виборі професії. Від нього залежить задоволеність від роботи як моральна, так і фізична й матеріальна. Людина, яка із задоволенням займається професійною діяльністю, досягає майстерності в обраній професії, заслуговує повагу оточуючих і самоповагу. Вона вбачає сенс життя у самореалізації не тільки себе як особистості, а й як професіонала своєї справи.

Зазначимо, що готуватися до професійної діяльності слід заздалегідь, ще у ранньому підлітковому віці, обираючи вид діяльності, якому людина віддає перевагу перед іншими. Для цього підліток визначається спочатку з улюбленими предметами у школі, які легко

йому даються і подобаються (гуманітарні, точні науки, музика, образотворче мистецтво і та ін.). Згодом, у дев'ятому чи десятому класі, підліток починає асоціювати себе з фахівцем певної професії, найчастіше ідеалізуючи її. Все вищесказане належить до стадії оптації, яку проходить кожний підліток перед вибором професійно-технічного або вищого навчального закладу, а сам підліток, який професійно самовизначається, називається оптантом.

Проблемою профорієнтації і як її результату - професійного самовизначення займаються низка вчених, серед яких зарубіжні дослідники (А.Маслоу, Г.Мюнстенберг, Дж.Сьюпер, К.Ясперс та ін. [6; 7]), які досліджують питання мотивації вибору професії, профорієнтації, побудови кар'єри, ергономіки, психології праці; і вітчизняні вчені (Г.С.Абрамова, Є.І.Головаха, Є.П.Ільїн, Є.А.Клімов, М.С.Пряжніков, Є.Ю.Пряжнікова тощо [3; 4; 9; 10; 11; 12]), які вивчають питання особистісного і професійного самовизначення, профорієнтації, профдобору і профпідбору, профконсультації та профорієнтаційної допомоги.

Виходячи з актуальності зазначеної проблеми, увагу було зосереджено на формуванні суб'єкта професійного самовизначення і на процесі визначення старших підлітків з майбутньою професією зокрема.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити рівень професійного самовизначення старших підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Оскільки проблема професійного самовизначення людини не втрачає своєї актуальності вже дуже тривалий час, її досліджують багато вчених. Серед них Дж.Сьюпер [7], який вважає, що протягом життя (кар'єри) людина змушена робити безліч виборів (сама кар'єра розглядається як «вибори, що чергуються»), він виділяє етапи професійної зрілості.

Для подальшого аналізу й узагальнення проблеми представляються особливо цікавими роботи закордонних дослідників в галузі професійного самовизначення, психології праці й ролі профконсультанта, чий погляд досить різноманітні. Наприклад, Дж. Крумбольц і Р. Кіннер [16] розглядають роль профконсультанта як «менторську», виховну, як «постачальника інформації» клієнтові. Е. Герр [15] вважає, що сучасний профконсультант – це прикладний

учений-біхевіорист, завдання якого – за допомогою різних ігор, трудових проб, тренінгів і т.п. тренувати дії клієнта, планувати й прогнозувати їх. Н. Гісберс й І. Мур розглядають процес профконсультації як допомогу, насамперед, у життєвому самовизначенні [14]. Дж. Холланд [8] виділяє шість особистісних типів, які дозволяють визначити «особистісний код» і співвіднести його з вимогами того або іншого професійного середовища.

Складність визначення самого поняття (сутності) самовизначення пов'язана ще й з тим, що є інші близькі поняття: самоактуалізація, самореалізація, самоздійснення, які нерідко розкриваються «через захопленість значущою роботою» (А. Маслоу) [6], через «справу», що робить людина (К. Ясперс) [10]. В. Франкл визначає повноцінність людського життя через його здатність «виходити за межі самого себе», а головне – знаходити нові змісти в конкретній справі й у всьому своєму житті [11]. М.Р. Гінзбург виділяє життєве поле особистості, у рамках якого й розгортається професійне й життєве самовизначення. При цьому саме життєве поле визначається їм як «сукупність індивідуальних цінностей, змістів і простору реальної дії – актуальної й потенційної, – що охоплює минуле, сьогодення й майбутнє» [2].

Міркуючи про самовизначення й самореалізацію, І.С. Кон пов'язує їх з виконуваною справою (працею, роботою) і взаєминами з оточуючими людьми (спілкуванням). Ці складові є невід'ємною частиною професійного життя [5]. П.Г.Щедровицкий відзначає, що зміст самовизначення - у здатності людини будувати саму себе, свою індивідуальну історію, в умінні постійно переосмислювати власну сутність [10]. Є.І.Головаха визначає професійний вибір, на відміну від професійного самовизначення, як рішення, яке містить лише найближчу життєву перспективу школяра, що може бути здійснене як з обліком, так і без обліку віддалених наслідків ухваленого рішення й в останньому випадку вибір професії як досить конкретний життєвий план не буде опосередкований віддаленими життєвими цілями [3]. Л.І. Анциферова вважає, що для розробки питань, пов'язаних з розвитком особистості фахівця «потрібно з'ясувати, яким чином і наскільки індивід здатний виходити за межі виконуваної їм діяльності» і яким чином формується «особливе цілеполягання» суб'єкта праці, характерне для фахівців високої кваліфікації [1]. Підхід В.С. Мерліна [9] цікавий тим, що дозволяє розглядати процес формування суб'єкта праці на різних взаємозалежних й, головне, на більш конкретних рівнях.

Головний зміст профорієнтаційної допомоги зводиться до формування суб'єкта професійного самовизначення. За визначенням Є.А.Клімова [4], слід розрізняти поняття «професійне самовизначення», яке автор розуміє як більш конкретне, що співвідноситься з самоорієнтуванням учня, який виступає в ролі суб'єкта самовизначення; його можна оформити офіційно, отримавши диплом, воно залежить від зовнішніх умов. На відміну від нього «особистісне самовизначення» – більш складне поняття, залежить від самої людини, характеризує людину як особистість, як члена суспільства [11].

М.С.Пряжніков наголошує, що розвиток суб'єктності у професійному самовизначенні необхідний старшому підлітку при свідомому самостійному виборі майбутньої професії [9; 10; 11; 12].

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Старший підлітковий вік (15-16 років) – це період формування особистості, який характеризується низкою суперечностей: від відчуття себе дитиною у певних ситуаціях до поведінки підлітка як дорослої людини, прагнення до дорослості як у вчинках, так і у виборі життєвого шляху, професійного самовизначення. У цьому віці поряд із фізичним дорослішанням відбувається статеве дозрівання і розвиток самосвідомості.

Підлітковий вік є сенситивним для розвитку самосвідомості особистості. У підлітків виникає інтерес до себе, властивостей своєї особистості, потреба оцінити, порівняти себе з іншими, розібратися у своїх почуттях і переживаннях. На основі розвитку самосвідомості, зростання вимог до себе, нового становища серед однолітків і старших з'являється прагнення до самовиховання. Старші підлітки намагаються розвинути в собі позитивні якості, подолати негативні риси. Але порівняно невеликий життєвий досвід і ще не сформований життєвий світогляд нерідко породжують суперечності між потребою у самовихованні і невмінням її реалізувати [2; 4; 5].

Особливе значення у розвитку самосвідомості підлітка має формування власного образу фізичного Я - уявлення про свій тілесний образ, порівняння та оцінювання себе з точки зору еталона «мужності» або «жіночості». Надмірна увага до образу фізичного Я у самосвідомості підлітка є тимчасовим, однак природним, нормальним, суб'єктивно значущим явищем [1; 4].

У мотиваційній сфері і поведінці підлітка загалом простежуються два протилежні прагнення — до індивідуалізації, емансипації у всіх сферах життя (особливо у стосунках з батьками) і до підпорядкування інтересам групи однолітків (іноді різновіковій групі хуліганів), наслідування

(зовнішнього вигляду, інтересів тощо), спільного підкорення моді. Йдеться про прагнення виокремитися, страх знівелювати себе, своє Я, свою індивідуальність, які тільки-но починають проявлятися, і не менш сильне бажання знайти свою референтну групу й стати «одним із», злитися з нею, суспільством, світом, відчувати себе її частиною. Усвідомлення себе, становлення Я-образу підлітка пов'язані з формуванням образу Іншого [11; 12].

Самооцінка старших підлітків є досить різноманітною, різнобічною, узагальненою за змістом. Кількість властивостей, які вони усвідомлюють, приблизно удвічі більша, ніж у молодшій підлітковій групі. Старші підлітки оцінюють не тільки окремі риси характеру, а й свою особистість загалом. Вони виявляють певну соціальну зрілість, усвідомлюють себе готовими до життя особистостями. Саме самооцінка є передумовою їх свободи вибору. В цей період міра об'єктивності самооцінки зумовлює концентрацію зусиль на формуванні моральних якостей, визначає напрям розвитку особистості. Грунтуючись на самооцінці, очікування опосередковуються емоційно-оцінним ставленням до групових норм, вимог і цінностей [5].

Із самооцінкою тісно пов'язаний рівень домагань, спрямованих на майбутню діяльність підлітків. Саме в цьому віці розпочинається формування домінуючої спрямованості пізнавальних та інших інтересів особистості. Нерідко вже можна спостерігати і визначення професійних намірів, яке супроводжується серйозними зусиллями по підготовці себе до омріяного майбутнього [2].

Підлітковий вік - дуже важливий період у розвитку ідеалів особистості. Якщо для молодших підлітків такими ідеалами виступають образи конкретних людей, то у старших підлітків вони набувають синтетичного характеру, базуючись на узагальненні уявлень про людей, якості яких їм імпонують. Ідеали стають взірцем для наслідування, правилом, у відповідності з яким намагаються діяти підлітки [4].

Отже, *особливостями розвитку старших підлітків як суб'єктів професійного самовизначення* є: становлення образу Я, який сприяє розвитку міжособистісних стосунків; формування адекватної самооцінки, домінуючої спрямованості пізнавальних та інших інтересів, критеріїв оцінки морально-вольових властивостей; розвиток самосвідомості і рівня домагань; визначення у майбутній професійній діяльності.

Істинне професійне самовизначення є невід'ємною частиною особистісного самовизначення. Так, Є.А.Клімов виділяє два рівні професійного самовизначення: 1) гностичний (перебудова свідомості й самосвідомості); 2) практичний рівень (реальні зміни соціального статусу людини) [4].

Сутність професійного самовизначення - це пошук і знаходження особистісного змісту в обираній, засвоюваній й вже виконуваній трудовій діяльності, а також - знаходження змісту в самому процесі самовизначення. При творчому підході до свого життя сам зміст створюється людиною заново. Саме в цьому випадку старший підліток перетворюється в справжнього суб'єкта самовизначення, а не просто виступає як провідник якихось «вищих» змістів [11].

Головна (ідеальна) мета професійного самовизначення - поступово сформувати в підлітка внутрішню готовність самостійно й усвідомлено планувати, корегувати й реалізовувати перспективи свого розвитку (професійного, життєвого й особистісного) [12].

За визначенням багатьох дослідників (Б.Г.Ананьєв, Л.І.Божович, А.Г.Здравомислов, Б.М.Теплов, І.І.Чеснокова, М.Вернон, Ф.Герцберг, Е.Ро, П.М.Якобсон та ін.), *основними складовими професійного самовизначення є*: 1) здібності до певної професійної діяльності, які розвиваються на основі природних задатків (на їх основі формуються професійні вподобання); 2) структура мотивів особистості, які є основним спонукальним чинником вибору професії й прагнення до високих досягнень у ній; 3) різні аспекти самосвідомості особистості (самооцінка, рівень домагань, Я-концепція, ціннісні орієнтації); 4) соціально-психологічні особливості, що визначають місце людини в професійній групі, її соціальний статус (соціальну роль) [1; 4; 10; 12].

Соціально-психологічне дослідження сформованості професійного самовизначення старших підлітків відбувалося за допомогою таких методів: бесіди, спостереження, проведення констатувального експерименту за допомогою психодіагностичних методик «Характеристика типів особистості за Дж. Холландом», «Методика Йовайши «Сфера професійних уподобань учнів» (модифікований варіант), «Опитувальник для вивчення провідних мотивів професійної діяльності (М.С. Пряжніков)», «Соціальна роль» (модифікація методики І.С.Кона) [9; 11; 13].

Дослідження рівня сформованості професійного самовизначення старших підлітків проводилося на базі середніх загальноосвітніх шкіл

№ 27, № 60 та № 11 м. Луганська. Респондентами виступили учні 11-х класів у кількості 112 осіб. З них 22 підлітка (14 дівчат і 8 хлопців) – учні 11-А класу СЗОШ № 27 (художньо-естетичний профіль); 23 підлітка (12 дівчат і 11 хлопців) – учні 11-А класу СЗОШ № 11 (загальний профіль); 67 підлітків (31 дівчина і 36 хлопців) – учні 11-А (гуманітарний профіль), 11-Б (математичний профіль) та 11-В (художньо-естетичний профіль) класів СЗОШ № 60. Середній вік респондентів - 16 років.

За результатами тесту «Методика Йовайши «Сфера професійних уподобань учнів» (модифікований варіант) у учнів СЗОШ № 27 50% класу обрали за майбутню діяльність сферу мистецтва «людина - художній образ», 41% обрали сферу роботи з людьми «людина – людина», 4% - сферу технічних інтересів «людина – техніка», 4% - сферу фізичної праці, схильність до рухливої (фізичної) діяльності, 1% обрали сферу матеріальних інтересів, виробництво й споживання матеріальних благ. У учнів СЗОШ № 11 8% класу обрали за майбутню діяльність сферу мистецтва «людина - художній образ», 32% обрали сферу роботи з людьми «людина – людина», 34% - сферу технічних інтересів «людина – техніка», 14% - сферу фізичної праці, схильність до рухливої (фізичної) діяльності, 12% обрали сферу матеріальних інтересів, виробництво й споживання матеріальних благ. У учнів СЗОШ № 60 слід визначити, що 26% респондентів обрали за майбутню діяльність сферу мистецтва «людина - художній образ», 28% обрали сферу роботи з людьми «людина – людина», 22% - сферу технічних інтересів «людина – техніка», 12% - сферу фізичної праці, схильність до рухливої (фізичної) діяльності, 12% обрали сферу матеріальних інтересів, виробництво й споживання матеріальних благ (Рис. 1).

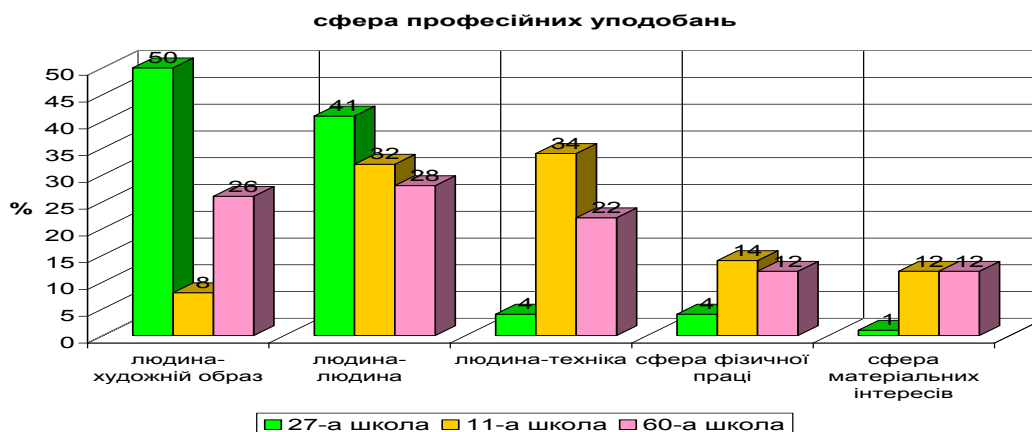

Рис. 1. Результати дослідження за тестом «Методика Йовайши «Сфера професійних уподобань учнів» (модифікований варіант)

Згідно з результатами методики «Опитувальник для вивчення провідних мотивів професійної діяльності (М.С. Пряжніков)» у учнів СЗОШ № 27 отримані такі дані: мотиви власної праці цікавлять 40% респондентів; 30% респондентів віддають перевагу мотивам соціальної значущості праці та 20% - мотивам самоствердження в праці; 10% учнів обрали мотиви професійної майстерності. У учнів СЗОШ № 11 отримані такі дані: мотиви власної праці цікавлять 32% респондентів; 23% респондентів віддають перевагу мотивам соціальної значущості праці та 34% - мотивам самоствердження в праці; 11% учнів обрали мотиви професійної майстерності. У учнів СЗОШ № 60 отримані такі дані: мотиви власної праці обирають 37% респондентів; 26% респондентів віддають перевагу мотивам соціальної значущості праці та 21% - мотивам самоствердження в праці; 16% учнів обрали мотиви професійної майстерності (Рис. 2).

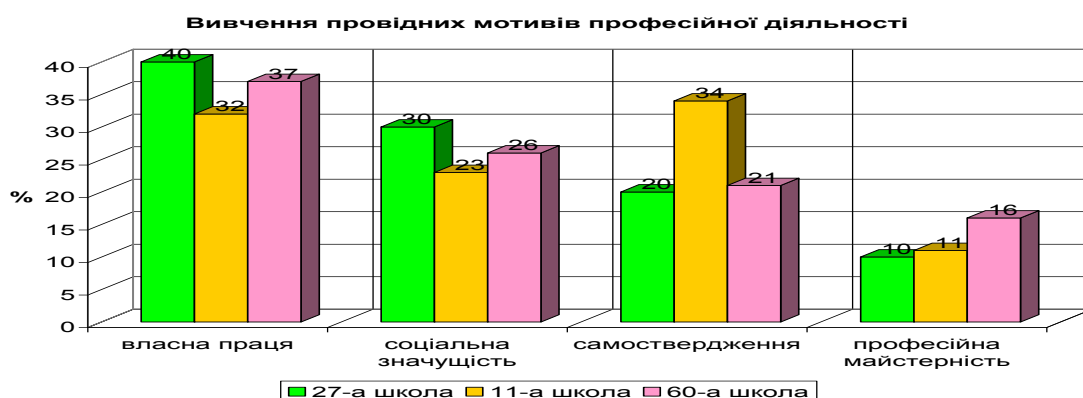

Рис. 2. Результати дослідження за методикою «Опитувальник для вивчення провідних мотивів професійної діяльності (М.С. Пряжніков)»

За результатами методики «Тест Дж.Холланда на визначення професійної спрямованості особистості» у учнів СЗОШ № 27 60% респондентів належать до артистичного типу, 15% - до соціального типу, 15% - до заповзятливого типу, 7% - до реалістичного типу, 3% - до конвенціонального. Інтелектуального типу серед респондентів не виявлено. У учнів СЗОШ № 11 8% респондентів належать до артистичного типу, 28% - до соціального типу, 15% - до заповзятливого типу, 27% - до реалістичного типу, 12% - до конвенціонального, 10% - до інтелектуального типу. У учнів СЗОШ № 60 22% респондентів належать до артистичного типу, 27% - до соціального типу, 10% - до заповзятливого типу, 14% - до реалістичного типу, 14% - до конвенціонального, 13% - до інтелектуального типу (Рис. 3).

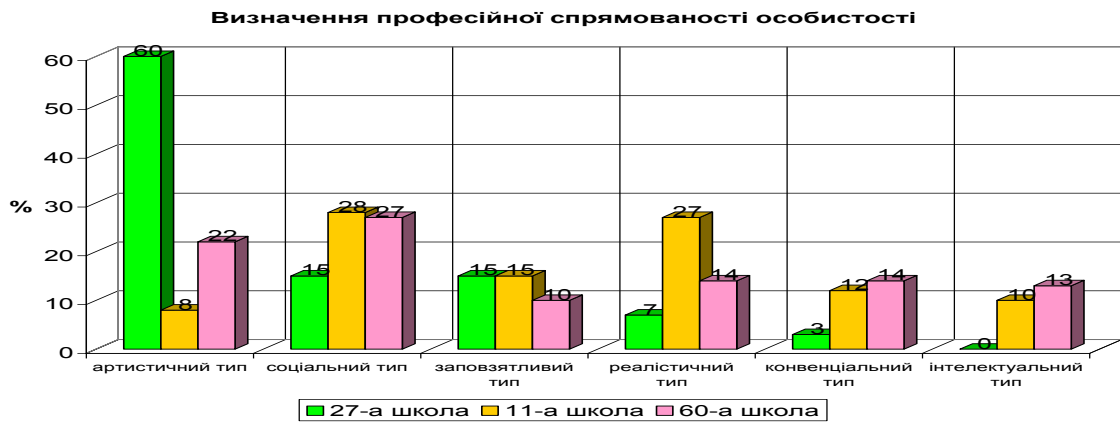

Рис. 3. Результати дослідження за методикою «Тест Дж.Холланда на визначення професійної спрямованості особистості»

Згідно з результатами методики «Соціальна роль» (модифікація методики І.С.Кона) у учнів СЗОШ № 27 визначено, що професійну спрямованість у майбутньому мають 35% учнів, інші 65% спрямовані на себе (в більшості на створення власної сім'ї і особистісне самовизначення). У учнів СЗОШ № 11 визначено, що професійну спрямованість у майбутньому мають 58% учнів, інші 42% спрямовані на себе (на створення власної сім'ї, особистісне самовизначення, визнання). У учнів СЗОШ № 60 визначено, що професійну спрямованість у майбутньому серед респондентів 11-А, 11-Б, 11-В класу мають 59% учнів, інші 41% спрямовані на себе (на створення власної сім'ї, особистісне самовизначення, визнання, самовдосконалення). Зазначимо, що професійна спрямованість у 11-А класі виражена у 60% респондентів, у 11-Б класі – у 78%, у 11-В класі – 40% респондентів (Рис. 4).

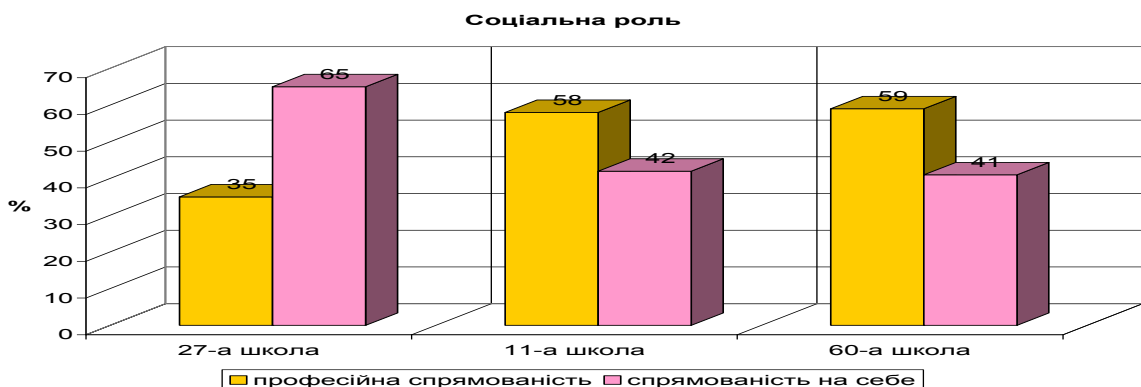

Рис. 4. Результати дослідження за методикою «Соціальна роль» (модифікація методики І.С.Кона)»

Оскільки професійне самовизначення не розподіляється за гендерними ознаками, то його розгляд у хлопців і дівчат окремо вважаємо недоцільним. За даними анкетування виявлено високий рівень

професійного самовизначення у 72% старших підлітків, що має статистично значущий кореляційний зв'язок з обраними сферами професійної діяльності ($r=0,52$; $p=0,003$): у 71% учнів СЗОШ № 27 ($r=0,51$; $p<0,05$), у 70% СЗОШ № 11 ($r=0,52$; $p=0,025$), у 74% СЗОШ № 60 ($r=0,53$; $p<0,05$), вибір професії яких є суб'єктивним, свідомим і самостійним (Рис. 5).

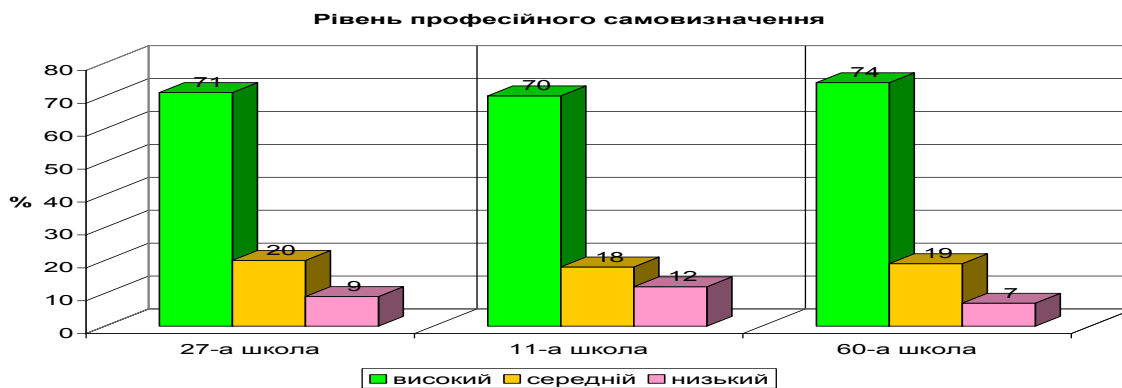

Рис. 5. Результати дослідження за анкетною виявлення рівня професійного самовизначення

Висновки. Результати проведеного дослідження вказують на те, що професійне самовизначення у більшості респондентів сформовано на високому рівні. Виявлено, що професійні вподобання більшості учнів залежать від профілю класу, в якому вони навчаються. У учнів школи загального профілю професійне самовизначення розподілено між різними сферами праці. Професійна спрямованість соціальної ролі наявна у половини опитаних старших підлітків.

Список використаної літератури:

1. Анцыферова Л.И. Развитие личности специалиста как субъекта своей профессиональной жизни / Л.И.Анцыферова // Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / Под ред. В.А. Бодрова. - М., 1991. - С. 27–43.
2. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание жизненного поля старшего подростка / М.Р.Гинзбург // Мир психологии и психология в мире. – 1995. - С. 21-28.
3. Головаха Е. И. Психология человеческого взаимоотношения / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К. : Политиздат Украины, 1989. – 189 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А.Климов. – Ростов-на-Дону : «Феникс», 1996. - 512 с.

5. Кон И.С. Психология старшеклассника : пособие для учителей / И.С.Кон. - М. : Просвещение, 1980. - 192 с.
6. Маслоу А. Самоактуализация / А. Маслоу // Психология личности : тексты. – М., 1982. – С. 108–117.
7. Михайлов И.В. Проблема профессиональной зрелости в трудах Д.Е.Сьюпера / И.В.Михайлов // Вопросы психологии. - 1975. - № 5. - С. 110–122.
8. Прощицкая Е.Н. Джон Голланд о выборе профессии / Е.Н.Прощицкая // Школа и производство. – 1993. - № 4. - С. 20-22.
9. Пряжников Н. С. Методы активизации профессионального и личностного самоопределения : учебно-методическое пособие / Н.С.Пряжников. - М. : Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2002. - 400 с.
10. Пряжников Н.С. Теория и практика профессионального самоопределения / Н.С.Пряжников. – М. : МГППИ, 1999. - 108 с.
11. Пряжников Н.С. Профорентация в школе : игры, упражнения, опросники (8-11 классы) / Н.С.Пряжников. – М. : ВАКО, 2005. – 288 с.
12. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства / Н.С.Пряжников, Е.Ю.Пряжникова. – М. : Академия, 2003. - 480 с.
13. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.
14. Gysbers N. C. Career counseling: Skills a. rechniques for practitioners / N.C.Gysbers, E.I. Moore. – Englewood Cliffs (N. Y.): Prentice-Hall, 1987.
15. Herr E. L. New technologies in guidance in an age of technology / E. L. Herr // Education and vocation guidance. 1984. - № 41. - P.24–41.
16. Kinner R.T. Procedures for successful career counseling / R.T.Kinner, J.D.Krumboltz // N. C. Cysbers e. a. Designing careers : Counseling to enhance education, work, a. lessure. - San Francisco; London; Jossey-Bass, 1986. - P. 307–355.

References

1. Ancyferova L.I. Razvitie lichnosti specialista kak sub#ekta svoej professional'noj zhizni / L.I.Ancyferova // Psihologicheskie

- issledovanija problemy formirovanija lichnosti professionala / Pod red. V.A. Bodrova. - M., 1991. - S. 27–43.
2. Ginzburg M.R. Psihologicheskoe sodержanie zhiznennogo polja starshego podrostka / M.R.Ginzburg // Mir psihologii i psihologija v mire. – 1995. - S. 21-28.
 3. Golovaha E. I. Psihologija chelovecheskogo vzaimootnoshenija / E.I.Golovaha, N. V. Panina. – K. : Politizdat Ukrainy, 1989. – 189 s.
 4. Klimov E.A. Psihologija professional'nogo samoopredelenija / E.A.Klimov. – Rostov-na-Donu : «Feniks», 1996. - 512 s.
 5. Kon I.S. Psihologija starsheklassnika : posobie dlja uchitelej / I.S.Kon. - M. : Prosveshhenie, 1980. - 192 s.
 6. Maslou A. Samoaktualizacija / A. Maslou // Psihologija lichnosti : teksty. – M., 1982. – S. 108–117.
 7. Mihajlov I.V. Problema professional'noj zrelosti v trudah D.E.S'jupera / I.V.Mihajlov // Voprosy psihologii. - 1975. - № 5. - S. 110–122.
 8. Proshhickaja E.N. Dzhon Golland o vybore professii / E.N.Proshhickaja // Shkola i proizvodstvo. – 1993. - № 4. - S. 20-22.
 9. Prjazhnikov N. S. Metody aktivizacii professional'nogo i lichnostnogo samoopredelenija : uchebno-metodicheskoe posobie / N.S.Prjazhnikov. - M. : Izdatel'stvo Moskovskogo psihologo-social'nogo instituta; Voronezh : Izdatel'stvo NPO «MODJeK», 2002. - 400 s.
 10. Prjazhnikov N.S. Teorija i praktika professional'nogo samoopredelenija / N.S.Prjazhnikov. – M. : MGPI, 1999. - 108 s.
 11. Prjazhnikov N.S. Proforientacija v shkole : igry, uprazhnenija, oprosniki (8-11 klassy) / N.S.Prjazhnikov. – M. : VAKO, 2005. – 288 s.
 12. Prjazhnikov N.S. Psihologija truda i chelovecheskogo dostoinstva / N.S.Prjazhnikov, E.Ju.Prjazhnikova. – M. : Akademija, 2003. - 480 s.
 13. Fetiskin N. P. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manujlov. – M. : Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2002. – 490 s.
 14. Gysbers N. C. Career counsling: Skills a. rechniques for practitioners / N.C.Gysbers, E.I. Moore. – Englewood Cliffs (N. Y.): Prentice-Hall, 1987.
 15. Herr E. L. New technologies in guidance in an age of technology / E. L. Herr // Education and vocation guidance. 1984. - № 41. - P.24–41.
 16. Kinner R.T. Procedures for successful career counseling / R.T.Kinner, J.D.Krumboltz // N. C. Cysbers e. a. Designing careers :

Counseling to enhance education, work, a. lessure. - San Francisco; London; Jossey-Bass, 1986. - P. 307–355.

Черных Л.А. Особенности профессионального самоопределения старших подростков

Рассмотрено профессиональное самоопределение старших подростков; определены особенности развития старших подростков как субъектов профессионального самоопределения; выявлены основные составляющие, уровни и сущность профессионального самоопределения; исследован уровень профессионального самоопределения старшеклассников Луганских школ. Источников – 16. Рисунков – 5.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, оптант, составляющие профессионального самоопределения, субъект профессионального самоопределения, уровни профессионального самоопределения.

Chernykh L.A. Features of professional self-determination of senior teenagers

Considered professional self-determination of senior teenagers; the features of development of senior teenagers are certain as subjects of professional self-determination; basic constituents, levels and essence of professional self-determination are exposed; the level of professional self-determination of senior pupils of Lugansk schools is investigational. Sources – 16. Pictures – 5.

Keywords: professional self-determination, optant, constituents of professional self-determination, subject of professional self-determination, levels of professional self-determination.

Черних Лариса Анатоліївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної та практичної психології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.